

Sadržaj

Uvod	9
Definisanje teorijskih okvira i pojmovna razgraničavanja	13
Od ideje do akcije: razumevanje <i>Mladih muslimana</i> kroz teoriju društvenih pokreta	13
Od tevhida do političkog poretka	20
Kuranski univerzalizam nasuprot etnocentrizmu: islamska perspektiva	25
Političke i društvene prilike u Bosni i Hercegovini pre osnivanja pokreta <i>Mladi muslimani</i>	35
Periferija halifata: položaj Bosne i Hercegovine pod osmanskom vlašću	37
Između aneksije i otpora: Bosna i Hercegovina u okviru Austroougarske monarhije	43
Od agrarne reforme do narušavanja teritorijalnog integriteta: Bosna i Hercegovina u Kraljevini SHS i Jugoslaviji 1918–1941.	55
Kraj simboličkog jedinstva: pad Osmanskog halifata i njegov odjek u Bosni i Hercegovini	65
Bosanski muslimani i Drugi svetski rat	77
Uspostavljanje vizije: rađanje pokreta <i>Mladi muslimani</i> 1939–1945	105
Rane aktivnosti <i>Mladih muslimana</i> 1939–1943	107

Između kritike i stremljenja: analiza ranih tekstova <i>Mladih muslimana</i>	116
Intelektualni uticaji: islamski mislioci, pokreti i oblikovanje identiteta <i>Mladih muslimana</i>	123
Između institucionalnog i ilegalnog delovanja: omladinska sekcija <i>el Hidaje</i> i tajna <i>Grupa A</i> 1943–1945.	135
Ilegala, represija, suđenja: politički progon i sudski procesi protiv <i>Mladih muslimana</i> (1945–1950)	157
Prvi talas obračuna sa organizacijom <i>Mladi muslimani</i> (1945–1948)	157
Program, Proglas, Zakletva: idejno samoodređenje pokreta 1945–1948.	172
Poslednji udar režima: masovna hapšenja i suđenja <i>Mladim muslimanima</i> 1949–1950.	180
Rezime prve faze: od osnivanja do represije – <i>Mladi muslimani</i> kao društveni pokret	186
Dezorganizovana organizovanost: ideološki kontinuitet <i>Mladih muslimana</i> u doba komunističke represije 1950–1988.	193
I nakon zatvora „zatvor”	193
Odnos <i>Mladih muslimana</i> prema uspostavljanju nacionalne odrednice „Musliman”	206
Glasovi iz dijaspore: reakcije muslimanske emigracije na nacionalnu odrednicu „Musliman”	215
Konsolidacija rada i međugeneracijsko povezivanje tokom 1960-ih i 1970-ih godina	226
Mladomuslimanska misao u časopisima <i>Takvim</i> i <i>Preporod</i>	236
Kritički osvrt na tri ključna dela Alije Izetbegovića	243
I posle Tita Tito: atmosfera „otvorenog lova” i Sarajevski proces 1983. godine	257

Rezime druge faze: „dezorganizovana organizovanost” <i>Mladih muslimana</i> i teorija društvenih pokreta u okolnostima „otvorenog lova”	264
Od umetske transnacionalne zajednice ka provincijalnom etno(konfesionalnom) nacionalnom identitetu 1988–1990.	269
Idejne protivrečnosti i političke ambicije: Izetbegovići zatvorski dani	270
<i>Mladi muslimani</i> između islamskih i nacionalnih ideja, realpolitike i političkog pragmatizma: nastanak Stranke demokratske akcije	273
Rezime treće faze – teorija društvenih pokreta i nestanak <i>Mladih muslimana</i> : subordinacija islama i nastanak etnonacionalne stranke 1988–1990.	286
Zaključak	291
Bibliografija	297
<i>Prilog broj 1. Program organizacije Mladi muslimani</i>	313
<i>Prilog broj 2. Programska Deklaracija</i> Stranke demokratske akcije	317
Indeks	325

Uvod

Mladi muslimani su jedna od najmanje proučavanih organizacija iz vremena bivše Jugoslavije. Iako su pojedini članovi ovog pokreta igrali značajnu ulogu u procesu društvenopolitičke transformacije Bosne i Hercegovine u vreme raspada Jugoslavije, akademska istraživanja o njemu ostala su izuzetno oskudna. Jedino temeljnije istraživanje posvećeno *Mladim muslimanima* jeste doktorska disertacija Armine Omerike publikovana 2014. godine u Nemačkoj pod naslovom *Islam in Bosnien-Herzegowina und die Netzwerke der Jungmuslime (1918–1983)*. Međutim, iako opsežna, Omerikina studija ne obuhvata period nakon 1983. godine, tačnije godine nakon čuvenog Sarajevskog procesa, što je ostavilo značajan prostor za istraživanje završne faze delovanja mladomuslimana i njihove radikalne transformacije iz društvenih aktivista inspirisanih (pan)islamskom idejom u političare koji su osnovali u maju 1990. godine (bošnjačku) etnonacionalnu Stranku demokratske akcije (SDA). Drugim rečima, ovaj istraživački vakuum nametao je potrebu za razumevanjem i detaljnom analizom konstrukcije, razvoja i transformacije identiteta i ideja pokreta *Mladi muslimani* od njegovog nastanka 1939. godine pa sve do osnivanja SDA 1990. godine. Zbog toga, u ovoj knjizi smo se odlučili da kao cilj postavimo to da pokažemo prirodu identiteta i ključne vrednosti i ideje kojima su se pripadnici organizacije vodili u vreme njene uspostave u osvit Drugog svet-skog rata i da ispratimo dalji njen razvoj i objasnimo ideološke trajektorije njenih najznačajnijih pripadnika koji su u vreme uvođenja višestranačja i početka disolucije Jugoslavije načinili radikalni otklon od svojih (pan)islamiističkih ubeđenja prigrlivši etnonacionalnu ideologiju.

Kako bismo pokazali identitetsku transformaciju pokreta *Mladi muslimani* od čisto religijskog ka (etno)nacionalnom pokretu, u ovoj knjizi ćemo detaljno analizirati njegovo delovanje kroz tri faze. Prva faza obuhvata period od nastanka *Mladih muslimana* 1939. godine do 1950. godine, kada je usledila serija suđenja pripadnicima pokreta. Nakon serije montiranih suđenja i komunističkog progona, organizacija je nakon 1950. godine prestala da postoji u striktno hijerarhijskom smislu.

Druga faza obuhvata aktivnosti i publicistički rad pripadnika pokreta u časopisima *Takvim* i *Preporod*, nakon izlaska iz zatvora tokom 60-ih i 70-ih godina, i traje sve do 1988. godine. Tokom ove faze, Alija Izetbegović je napisao i kontroverzno delo *Islamska deklaracija*, kao i svoju najznačajniju knjigu *Islam između Istoka i Zapada*, koja je do danas ostala veoma popularna među mlađim generacijama islamski inspirisanih muslimana širom sveta. U ovu fazu ubraja se i period koji su neki od izvornih članova *Mladih muslimana* proveli u zatvoru nakon što su osuđeni u Sarajevskom procesu 1983. godine.

Treća faza odnosi se na društvenopolitički angažman pripadnika pokreta nakon izlaska iz zatvora novembra 1988. godine. Ovaj period kulminirao je osnivanjem SDA u maju 1990. godine i njenom pobedom na prvim slobodnim parlamentarnim izborima u Bosni i Hercegovini novembra iste godine.

Iz pobrojanih faza može da se primeti da smo konstatovali da su *Mladi muslimani* kao pokret „oficijelno” prestali da postoje 1950. godine. Uprkos tome, mi ćemo se u ovoj knjizi osloniti na tvrdnje Čarlsa Tilija, jednog od najznačajnijih teoretičara društvenih pokreta, koji smatra da „sve dok isti ljudi nastavljaju aktivnosti zastupajući ista ubeđenja i verovanja, mi moramo da tretiramo taj pokret kao da je preživio uprkos činjenici što je pokret prestao zvanično da postoji” (Tilly 1978: 9–10). Shodno tome, u skladu sa navedenom Tilijevom tvrdnjom, u ovoj knjizi ćemo pokazati da su *Mladi muslimani*, i nakon formalnog ukidanja organizacije 1950. godine, nedvosmisleno nastavili da postoje kroz svoje članove koji su tokom naredne tri i po decenije istrajno zastupali i širili iste ideje i vrednosti, čime je kontinuitet i identitet pokreta sačuvan uprkos represijama i formalnoj zabrani.

Istraživanje predstavljeno u ovoj knjizi bazirano je na teoriji društvenih pokreta koja nam je omogućila da sagledamo i približimo različite specifičnosti i vidove aktivizama kojima se u svom radu vodila organizacija *Mladi muslimani*. Poseban akcenat na socioistorijski pristup teoriji društvenih pokreta pružio nam je mogućnost da promatramo i pratimo organizaciju tokom njenih različitih istorijskih perioda.

Osim teorije društvenih pokreta u knjizi smo se koristili i kvalitativnom analizom diskursa koja nam je pružila mogućnost da sagledamo kako se putem upotrebe određenog diskursa uokvirio specifičan, (pan) islamistički, pogled na svet i identitet pokreta, ali i da dobijemo odgovor na ključno pitanje kako i zašto je došlo do odbacivanja panislamističkog

svetonazora u korist etnonacionalne ideologije, i da zaključimo koje su političke, društvene i identitetske posledice takvog postupka.

Tokom višegodišnjeg terenskog rada u nekolicini gradova Bosne i Hercegovine i Sandžaka urađena je serija polustrukturiranih intervju sa nekadašnjim pripadnicima pokreta *Mladi muslimani*. Osim razgovora sa nekadašnjim članovima organizacije, tokom istraživanja je prikupljena i dragocena izvorna, primarna, arhivska građa poput: oficijelnih dokumenata, pamfleta i časopisa organizacije, kao i fotografija, privatnih pisama i autobiografskih spisa njenih članova. Takođe, prikupljena je i vredna građa koja se tiče dokumenata sa sudskih procesa koji su vođeni protiv članova organizacije u više navrata u periodu između 1946. i 1950. kao i 1983. godine uoči Sarajevskog procesa, koji se vodio protiv trinaest muslimanskih intelektualaca, od kojih su njih petorica bili izvorni članovi mladomuslimanskog pokreta, a od kojih je jedan, Rušid Prguda, i ubijen posledicom strahovitih mučenja tokom isleđivanja.

Osim razumevanja specifičnosti i aktivizma pokreta, ali i njegovog islamskog identiteta, u knjizi je na osnovu prikupljenih arhivskih dokumenata pružena i korekcija pojedinih (senzacionalističkih) tvrdnji koje su prisutne u akademskoj i medijskoj sferi. Tu pre svega mislimo na tvrdnje koje se tiču (in)direktnog kontakta *Mladih muslimana* sa egipatskom organizacijom *Ihvanu el Muslimin* (Muslimanska braća), nerazlikovanja izvorne organizacije *Mladi muslimani* i istoimene omladinske sekcije *el Hidaje*, zatim odnosa i učešća mladomuslimana u Handžar diviziji, ali nadasve pokušaja da se ovoj čisto religijskoj organizaciji, koja se zalagala za transnacionalno umetsko jedinstvo i implementaciju šerijatskih propisa, retroaktivno pripišu (etno)nacionalne aspiracije i ideje i zalaganje za afirmaciju muslimanske/bošnjačke nacije pre osnivanja SDA 1990. godine.

Na kraju Uvoda neophodno je da izrazim i zahvalnost onima bez kojih ova knjiga ne bi bila moguća. Pre svega zahvalnost dugujem prof. dr Slobodanu G. Markoviću koji me je svojom otvorenošću, erudicijom i temeljnošću nadahnuo da se u okviru svojih mogućnosti posvetim radu na knjizi što je predanije moguće. Takođe, prof. dr Markoviću želim da zahvalim i na njegovoj suptilnoj, ali meni lično važnoj, prijateljskoj podršci koju mi je pružio u izazovnim trenucima kroz koje sam prolazio tokom završne faze pisanja knjige. Osim prof. Markoviću moja zahvala ide i prof. dr Milanu Vukomanoviću, dugogodišnjem prijatelju, koji me je svojim znanjem i ličnim integritetom inspirisao još od studijskih dana. Takođe, ova knjiga nikako ne bi bila moguća bez ljudi iz Udruženja *Mladi muslimani* iz Sarajeva, od kojih bih posebno istakao Anesa i Armina Džunuzovića jer

su mi omogućili da dođem u posed mnogobrojnih važnih privatnih dokumenata, literature i sve druge potrebne arhivske građe, ili da ih dobijem na uvid. Tokom dvogodišnjeg terenskog istraživanja u Sarajevu, na mnogostruke načine su mi pomogli i moji dragi prijatelji iz Centra za napredne studije, prof. dr Ahmet Alibašić, kao i Mirnes Duranović i Asmir Aljić.

Ipak, najdublju zahvalnost dugujem trima posebnim osobama u mom životu kojima i posvećujem ovu knjigu. Mojoj sestri Katarini Kostić koja mi je tokom života bila uvek oslonac u najtežim trenucima. Zatim, mojoj tetki, „drugoj mami”, Vesni Pešić sa kojom sam proveo nebrojene dane u dinamičnim razgovorima i diskusijama. Vesna mi je darovala ne samo dragoceni uvid u različite oblasti društvenih nauka, već i ono što se odnosi na esencijalne, životne vrednosti. Jedna od njih jeste i ta da čovek mora uvek da bude istinski nezavisan i slobodan i da nastoji da uvažava drugačija mišljenja i vrednosti. Danas se trudim da navedene Vesnine vrednosti prenesem na svoju ćerku Sanu, koja je, uprkos svojim godinama, pokazala nsvakidašnju zrelost i razumevanje za tatina fizička i „mentalna” odsustva zbog rada na knjizi. Za propuštenim zajedničkim vremenom ostaje žal, za koje ću u budućnosti pokušati da se iskupim na taj način što ću se truditi da Sanu više ne izlažem takvim okolnostima.